

Szántó Richárd

32

A Szentföld ábrázolása középkori térképeken

A középkori térképek többsége nem volt olyan részletes, mint napjaink nyomtatott vagy digitális térképei. A zarándokok és keresztesek valójában nem térképek alapján tájékozódtak utazásaik során, hanem útvezetőket, kereskedőket követtek. Az emberek többsége olvasni sem tudott, a középkori térképek latin feliratait pedig nem értették. A térképek valójában a kolostori könyvtárak kincsei közé tartoztak, és mindössze néhány szerzetes láthatta őket.

Konrad Peutinger,
a Tabula Peutingeriana névadója

A középkort megelőzően a Római Birodalomról, illetve annak bizonyos területeiről a római császárok uralkodása alatt valószínűleg több térkép is készült. Ezek közül az egyik, amely az egész világot és benne a birodalmat is ábrázolta, csupán egyetlen másolatban maradt fenn. A térképet a középkorban többször lemásolták, a legutolsó, 13. században készült másolat szerencsére túlélte az évszázadokat. A térkép eredetileg tizenkét darab pergamenből állt, de az első elveszett, ezen Britannia, Hispania és Mauritania provinciák nagyobbik része volt látható. Konrad Peutinger (1465–1546/47) német humanista, politikus és tudós volt az, aki végül megtalálta és megvásárolta ezt a pergamenre rajzolt térképet. Peutinger

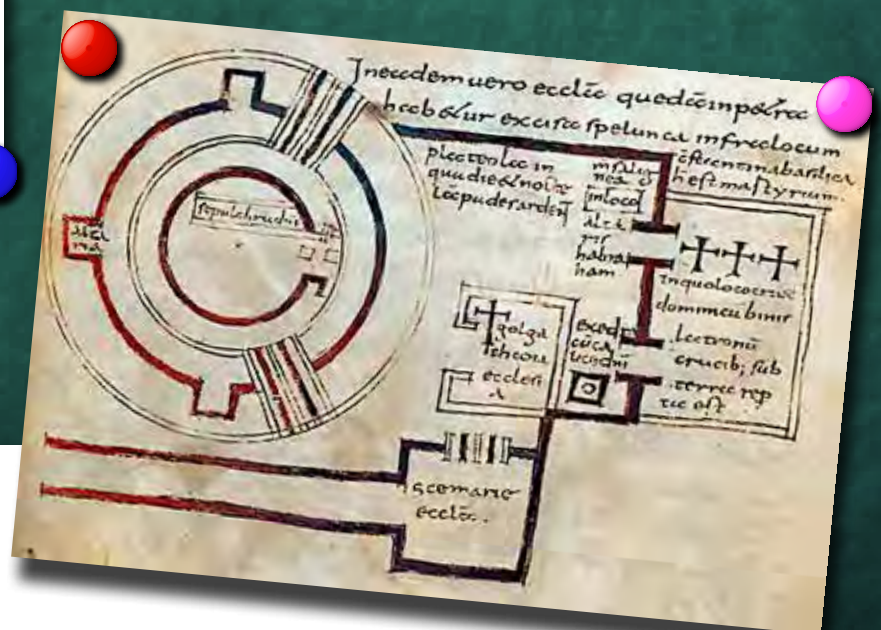
Róma és környéke a Tabula Peutingeriana negyedik pergamenjén. A rómaiak térszemléletében Róma városa volt a világ közepe, és ennek megfelelően nagyjából a térkép közepén helyezkedett el. A várost egy kör jelezte, amelyben egy trónszéken ülő császári alak látható. Ez a figura Rómát testesítette meg, az egyik kezében a hatalmat jelképező jogart, a másik kezében a földkerekséget szimbolizáló gömböt tartotta. Róma alatt a város tengeri kikötője látható, a városból vörös színnel jelzett utak indulnak minden égtáj felé. Az útvonalak alatt vagy fölött olvasható a nevük

szünetlenül gyűjtötte a régi könyveket és kéziratokat, az említett térképet pedig végül róla nevezték el Tabula Peutingeriana-nak. A térkép középpontja, a világ közepe Róma városa volt, ahonnan a legfontosabb utak indultak a birodalom provinciáiba. Ez a térkép tartalmazta a birodalom úthálózatát, az úti állomások közötti távolságokat, s csaknem 4000 földrajzi nevet, amelyek között települések, folyók, hegyek, provinciák, országok, tengerek, szigetek és számos nép neve is szerepelt. A Közel-Kelet útjai és városai is láthatók a Tabula Peutingeriana lapjain, de a kereszténység szent helyei még nem kaptak kiemelt jeleket a térképen. A kartográfusok a területet a római provinciák nevével jelölték, ennek megfelelően Palesztina (Palaestina) és Szíria (Syria) nevét írták a térképre.

A középkorban többnyire különböző útleírások (itinerariumok) számoltak be a Szentföldre vezető útvonalokról és a szent helyekről. A Jeruzsálemről szóló leírások például részletesen elbeszélték a város fekvését, felsorolták a zarándoklatok állomásait. Ezek lényegében azok a helyek voltak, ahol Jézus életének egyes eseményei történtek, és a Bibliában fennmaradt az emléküik. A kései antikvitásban és a középkorban számos bibliai helyszínen templomokat építettek, amiket természetesen az említett

Jeruzsálem a Tabula Peutingeriana kilencedik pergamenjén. A térkép vörös vonallal jelezte a római utakat és zöld színnel a vizeket. Jeruzsálemet (a térképen Herusalem) két épület jelképezte, alatta a dombok az Olajfák hegyének (Mons Oliveti) szimbólumai voltak. A vízszintes irányú tó a Holt-tenger, amelybe a Jordán folyó futott a Genezáret-tó felől. A valóságban a Holt-tenger észak–déli kiterjedésű, de a térképen kelet–nyugati tájolást kapott

A Nagy Konstantin császár korában épített bazilika vázlatos alaprajza fennmaradt a középkori szerzetesek műveiben. Az egyik korai vázlatrajz Adamnán művében látható, amelyet a szent helyekről írt. A hatalmas épület egyik része egy kör alakú építmény volt (rotunda), amelynek középpontjában Jézus sírját egy pont jelzi. A bazilika magában foglalta a Golgota szikláját, amelybe Jézus keresztfáját állították a római katonák. Ezt a helyet egy kereszt jelzi a képen. A kép jobb szélén három kereszt áll azon a helyen, ahol megtalálták Jézus keresztfáját a két lator keresztfájával együtt. A középkori hagyomány szerint Jézus és a két lator halála után a keresztfájukat a földben elásták. Konstantin császár anyja, Szent Ilona keresztelte meg Jézus keresztfáját még a bazilika építése előtt. A későbbi átépítések során Konstantin bazilikájának külseje megváltozott

A Szentföld ábrázolása középkori térképeken

34

A Földközi-tenger keleti partvidékét és Jeruzsálemet is ábrázoló angol-szász világtérkép (Mappa Mundi), amelyet a 11. században rajzoltak. A térkép tájolása keleti irányú, tehát a lapon fent van kelet és lent nyugat. A Nílust vörös színűre festette a rajzoló, a folyó felett Alexandriát három tornyú vár jelzi. Jeruzsálem a Földközi-tenger partján áll, a tenger színe sötétzöld, a várost négy tornyú vár jelképezi

Az ebstorfi világtérkép

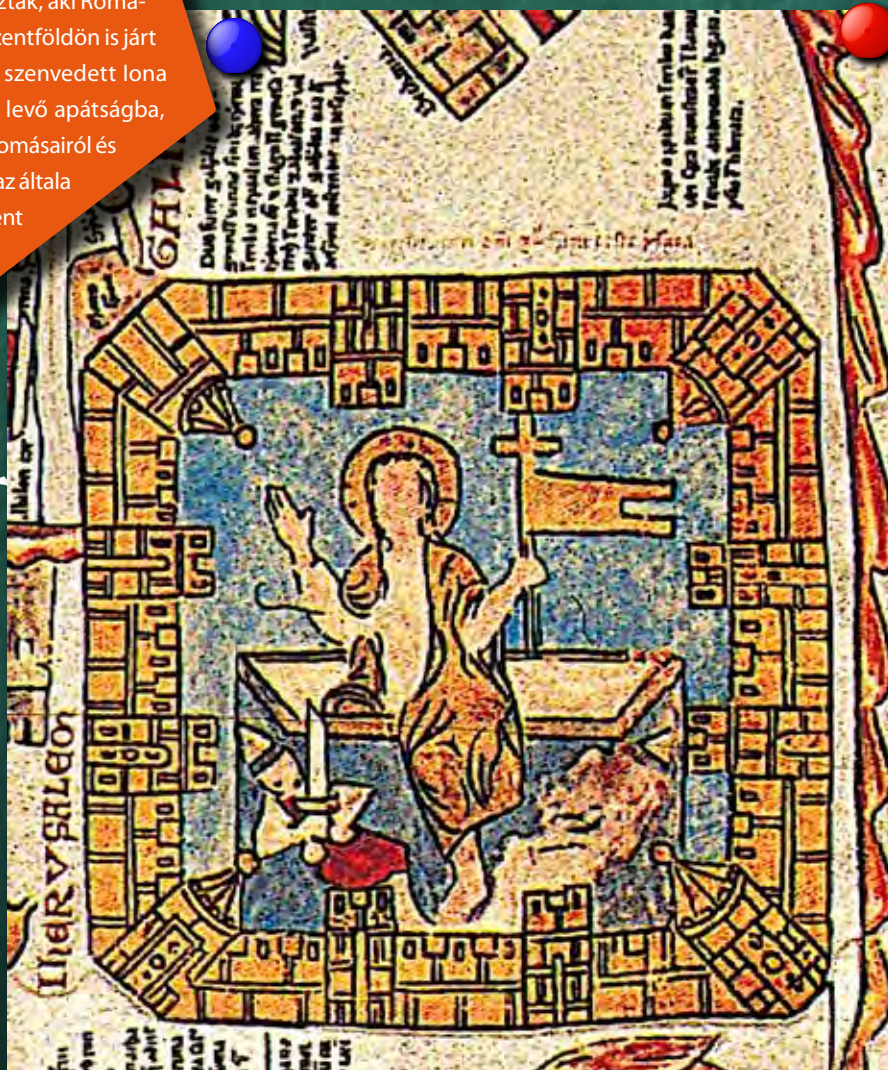
középkori útleírások is jeleztek. Ezek a helyek a zarándoklatok fontos állomásává váltak. Az egyik legfontosabb ilyen templomot, egy bazilikát, Nagy Konstantin császár (Kr. u. 306–337) építtette a Golgotán, Krisztus kereszthalálának helyén. A perzsák azonban 614-ben feldúlták a bazilikát, az épület megrongálódott, s tűz is pusztította. I. Hérakleiosz (Kr. u. 610–641) kelet-római császár végül legyőzte a perzsákat, és újjáépíttette a bazilikát. Később azonban újabb háborúk és földrengések kárt tettek az épületben, ezért többször is felújították azt.

A szent helyekről szóló szövegekben többnyire szerepelt az Olajfák hegye, a Jozafát-völgy, sőt, még azt a helyet is megemlítették, ahol Júdás felakasztotta magát. Tehát Jeruzsálem volt a zarándoklatok fő célpontja, ugyanakkor a zarándokok felkeresték a Szentföld többi települését is, amelyek a Bibliában és az útleírásokban is szerepeltek. A zarándokok felkeresték Betlehemet, Jézus születésének helyét, Jerikót, a Genezáret-tó vidékét vagy másik nevén a Galileai-tengert, a Holt-tengert, vagy a Jordán folyót, amelynek vizében Keresztelő Szent János megkeresztelte Jézust. Kafarnaum és Tábor hegye szintén szerepelt a zarándokutak állomásai között.

Szent Adamnán a skóciai Iona szigetén működő apátság élén állt 679-től 704-ig. Adamnán írta meg Szent Columba életének történetét, de a különböző szent helyekről is írt egy könyvet. Művének főbb információi Arculf frank püspöktől származtak, aki Rómában, Konstantinápolyban és a Szentföldön is járt zarándokként. Arculf hajótörést szenvedett Iona közelében, így került a szigeten levő apátságba, ahol mesélt zarándokútja állomásairól és részletesen beszámolt az általa meglátogatott szent helyekről.

Az ebstorfi világtérkép rajzolója Jeruzsálem falait és bástyáit is ábrázolta, a város képe a mennyei Jeruzsálemet jelenítette meg. A térkép a 13. században készült, a németországi Ebstorf monostorában őrizték

Beda Venerabilis (672/73–735) angol szerzetes számos művet írt, legfontosabb könyve *Az angol nép egyháztörténete*. Beda ugyanakkor a szent helyekről is írt egy könyvet, noha ő maga az egész életét a monostorában élte le.

A Szentföld ábrázolása középkori térképeken

36

A középkori térképek azonban nem voltak olyan részletesek, mint az említett útleírások. A két forrástípus közös eleme ugyanakkor, hogy térszemléletük azonos volt, ugyanis az útleírásokban és a középkori térképeken is Jeruzsálem volt a világ középpontja. Ez megfelelt a középkori ember világgképének. Míg a kora középkori térképek szerény szimbólumokkal jelölték Jeruzsálemet, addig a későbbi térképeken egyre díszesebben ábrázolták a várost.

Egészen más térképeket készítettek és használtak a hajósok és kereskedők. Az ő térképeiket portolánnak nevezik. Ezeken a térképeken többnyire a partvonalak, szigetek, kikötők neve szerepelt. A történetírás a pisai portolánt (Carta Pisina) tartja a legrégebbinek, amely a 13. század végén készült. Ezek a térképek a szárazföldek belső területeit nem is ábrázolták, mert

a hajósoknak nem volt szükségük ezekre az információkra. A portolánok a zarándoklatok állomásait sem tartalmazták, így csak a fontosabb városok szerepeltek rajtuk a kikötőkön kívül.

A keresztes háborúk lezárultát követően a középkor vége felé a Szentföldre irányuló zarándoklatok egyre ritkábbak lettek, a török hódítók megjelenése, s az utazás fokozódó veszélyei sem kedveztek a zarándoklatok szervezésének. A valamivel később meginduló kora újkori földrajzi felfedezések nyomán ráadásul bizonyossá vált, hogy a Föld gömb alakú. Az emberek világgképe is megváltozott, már nem Jeruzsálemet rajzolták az újabb térképek középpontjába. Az érdeklődés mind inkább a tengeren túli területek, és az új világ felé fordult.

◇ ◇ ◇

A pisai portolán. A térkép pergamenjére rajzolták a Földközi-tenger és a Fekete-tenger partvonalait és kikötőit. A képen a Földközi-tenger keleti partjai láthatók. A kikötők szorosan egymás alatt és mellett következnek. Ciprus partjai jól felismerhetők, az ábrázolás pontos. Jeruzsálemet a kép jobb szélén egy vörös színű kereszt jelképezte

